

Eierskifter i norske bedrifter -

**en analyse basert på
Eus næringspolitikk
for eierskifter**

**Sissel Ovesen
Geir Samdal**

**Kunnskapsparken Bodø AS
30.06.2006**

FORORD

Kunnskapsparken Bodø AS og Geir Samdal har på oppdrag fra Innovasjon Norge, Kunnskapsfondet i Nordland, NHO, HSH, Norges Rederiforbund og LO gjennomført dette forprosjektet.

Formålet har vært å kartlegge behovet for økt oppmerksomhet, kunnskap og informasjon om eierskifter i norske SMB små og mellomstore bedrifter, samt herunder kartlegge behovet for et nasjonalt kompetansesenter innenfor eierskifter. Forprosjektet har tatt utgangspunkt i sluttrapporten til Ekspertgruppen i Europakommisjonen som omhandler eierskifter i små og mellomstore bedrifter.

Målgruppen for rapporten er norske offentlige instanser, og de som er interessert i å sette eierskifte på dagsorden i Norge.

Prosjektet er utført i perioden januar - mars 2006.

De mangler og feil denne rapporten måtte ha står helt og fullt for rapportforfatternes regning.

Vi ønsker å takke Fokusgruppen for interessante innspill og synspunkter. Videre vil vi takke Kristian Skjølaas fra NHO, Geir Kuvaas fra HSH, Johan C. Løken fra Norges Rederiforbund, Anthony Kallevig fra LO, og Handelshøgskolen i Bodø for nyttige råd og innspill.

SAMMENDRAG

En tredjedel av Europas små og mellomstore bedrifter står foran et eierskifte i løpet av de neste 10 årene. Ifølge Europakommisjonen (2006) kan om lag 2,8 millioner europeiske jobber bli berørt av eierskifte hvert år i denne perioden. Årsaken er den demografiske utvikling med store etterkrigskull som nærmer seg pensjonsalder. Det befinner seg svært mange bedriftseiere innenfor denne gruppen. Risiko for tap av arbeidsplasser og kompetanse i forbindelse med eierskifter anses som en trussel for sysselsetting og vekst. Europakommisjonen anbefaler derfor sine medlemsland å utvikle en aktiv næringspolitikk innenfor eierskifter. Allerede i 1994 kom Europakommisjonen med anbefalinger om tiltak for å sikre vellykkede eierskifter.

99 % av alle norske bedrifter klassifiseres som små og mellomstore, og det vil antageligvis også her være et stort antall bedrifter som skal gjennom et eierskifte i løpet av de neste 10 årene. Europakommisjonen frykter at mange levedyktige bedrifter risikerer å bli nedlagt fordi det er vanskelig å finne nye eiere til disse bedriftene. Det er en rekke årsaker til dette. Det er lite kunnskap og informasjon om eierskifter, eierskifte startes ofte for sent og psykologiske og emosjonelle faktorer spiller en viktig rolle. I tillegg kommer finansielle, skattemessige og juridiske forhold.

Vi har estimert at ca. 120 000 norske bedrifter (aksjeselskap og personlig eide foretak) står foran et eierskifte i løpet av de neste 10 årene som følge av aldersbølgen. I tillegg kommer de ordinære eierskiftene. Eierskifte er forbundet med risiko og vi har derfor definert denne gruppen som en risikogruppe. I følge en svensk analyse forventes det at 35 % av bedriftene i risikogruppen legges ned. Dersom situasjonen er den samme i Norge kan det bety at om lag 42 000 levedyktige bedrifter nedlegges, og mer enn 100 000 ansatte risikerer å miste jobben sin. Nedleggelse er en naturlig del av en bedrifts livsløp. Det er imidlertid en rekke lønnsomme bedrifter som bør videreføres og Europakommisjonen anbefaler derfor medlemslandene om å benytte like mye ressurser på eierskifter som på nyskaping. Flere av disse er lokalisert i distriktene, og betydningen av tapte arbeidsplasser kan bli merkbare i lokalsamfunnene.

Hensikten med denne rapporten er å kartlegge behovet for økt oppmerksomhet, kunnskap og informasjon om eierskifter, samt å se nærmere på vårt behov for å følge Europakommisjonens anbefalinger. Det har ikke vært mulig innenfor forprosjektets rammer å gjøre en vitenskapelig undersøkelse blant de små og mellomstore bedriftene. Det ble derfor gjennomført en kvalitativ studie i form av et Fokusgruppemøte med 14 deltakere i tillegg til representanter fra HSH og NHO, samt en person som selv nylig hadde vært gjennom en eierskifteprosess. Felles for alle deltakerne var stor interesse for fagområdet, samt at de representerte bedrifter og organisasjoner som til daglig jobber med eierskifter av små og mellomstore bedrifter. Videre har vi hatt møter og intervjuer med prosjektledere for nasjonale eierskifteprosjekter i *Sverige, Danmark og Finland*.

Norge har ikke fulgt Europakommisjonens anbefalinger og har ingen aktiv næringspolitikk med henhold til eierskifter. Resultater fra Fokusgruppemøtet viser at deltakerne mener at vi har tilsvarende behov i Norge som i resten av Europa. Vi ser derfor med undring på hvilken oppmerksomhet enkelte nedleggelse får fra politikere som samtidig ikke har utviklet et virkemiddelapparat for strukturendringen som skyldes den kommende eldrebølge.

Rapporten oppsummeres med forslag på tiltak for å imøtekomme Ekspertgruppens anbefalinger og dekker også de behov som ble fremmet av Fokusgruppen. Noen av våre viktigste anbefalinger er:

- Etablering av eierskiftesenter, som har hovedansvar for koordinering og oppfølging av anbefalingene fra Europakommisjonen. Eierskiftesenter vil være en kilde til informasjon og kunnskap til de eksisterende aktørene på markedet innenfor eierskifter.
- Tilby opplæringsverktøy og prosedyrer, som kan publiseres fra et eierskiftesenter.
- Utrede mulighetene for nettsted/markeds plass, helst i samarbeide med Sverige og Danmark.
- Eierskifte inkluderes som en del av entreprenørskapsutdanningen, på ulike studier fra Bachelor-, Master til PhD-nivå.
- Stimulere til økt forskning på ulike utfordringer ved eierskifter.
- Utvikle en eierskiftedatabase for å få en oversikt over omfang.
- Øke oppmerksomheten gjennom seminarer, både på nasjonalt, regionalt og lokalt nivå.
- Sidestille eierskifteaktiviteter med nyetablering, definere eierskifte som et satsingsområde på lik linje med nyetablering.
- Fjerne og/eller redusere hindringer for eierskifter, slik som arveavgift, formueskatt, dokumentavgift.
- Utvikle egnede finansieringsordninger for eierskifter.

Disse anbefalingene blir nærmere utdypet i kapittel 4 og 5.

FORORD	1
1 INNLEDNING	5
1.1 BAKGRUNN OG AKTUALISERING	5
1.2 FORMÅLET MED RAPPORTEN	6
2 EUROPAKOMMISSJONENS ANBEFALINGER	7
2.1 PROSJEKTER	7
2.2 EIERSKIFTER I DE NORDISKE LAND	7
3 METODE OG KILDER	9
3.1 GJENNOMFØRING.....	9
3.2 BEREGNING AV ANTALL BEDRIFTER I RISIKOGRUPPEN.....	10
4 ANALYSE	13
4.1 EIERSKIFTESENTER	13
4.2 MARKEDSPASS	15
4.3 SEMINARER/MØTER/FORA	17
4.4 SKREDDERSYDDE OPPLÆRINGS- OG LEDELSESVERKTØY	18
4.5 OFFENTLIG INITIERT STØTTEORDNINGER OG FORSKNING	20
4.6 LIK OPPMERKSOMHET TIL NYETABLERING OG EIERSKIFTE	22
4.7 SKATT OG LOVGIVNING.....	23
4.8 FINANSIERING	25
5 KONKLUSJONER OG ANBEFALINGER	27
5.1 BEHOV FOR OPPFØLGING AV ANBEFALINGENE	27
5.2 KONKLUSJONER	28
5.3 ANBEFALINGER OG FORSLAG TIL VIDERE ARBEID	29

1 INNLEDNING

1.1 Bakgrunn og aktualisering

Europakommisjonen har i en årrekke arbeidet for økt oppmerksomhet og kunnskap om eierskifter i små og mellomstore bedrifter. Anbefalinger om tiltak er utarbeidet, se vedlegg 1. Bakgrunnen for denne satsingen er at Europas bedriftseiere nærmer seg pensjonsalder. Europa står overfor en eldrebølge som vil påvirke store deler av samfunnet. Resultater fra Europakommisjonens undersøkelser viser at omtrent en tredjedel av alle Europas bedrifter vil måtte gjennomgå en eierskifteprosess i løpet av de neste 10 årene. Eierskifteprosessen kan være komplisert og innebærer en viss grad av risiko. Et mislykket eierskifte kan bety både tap av arbeidsplasser, kompetanse og fremtidige vekstmuligheter.

Det er flere klare fordeler ved å overta en eksisterende bedrift fremfor å etablere en ny. Eksisterende bedrifter har produksjonsstruktur, kundenettverk, og et etablert navn. Til tross for dette foretrekker i følge Europakommisjonen så mange som 65 % av europeerne å etablere ny bedrift. Videre er sannsynligheten for å lykkes med en eksisterende bedrift større enn ved en nyetablering. I følge sluttrapporten fra Europakommisjonens ekspertgruppe (2002) kan man ved vellykkede eierskifter opprettholde 5 arbeidsplasser mens en nyetablering i gjennomsnitt genererer 2 arbeidsplasser. Nyetablering av bedrifter er fremdeles like viktig, men det bør altså også legges til rette for eierskifter i tillegg til nyetablering. Begge deler kan bidra til å skape innovasjon og vekst.

Antall små og mellomstore bedrifter som skifter eier i Norge i dag utgjør ca. 4000 årlig, og tallet stiger år for år. Denne økningen skyldes nødvendigvis ikke bare at eieren pensjoneres, men også andre årsaker slik som en større dynamikk på eier- og finanssiden enn tidligere, hvor stadig flere bedrifter blir oppkjøpt, eller inngår i restruktureringsprosesser.

I følge Bedriftsforbundet utgjør de små og mellomstore bedriftene (SMB) i Norge 99 % av alle foretak og sysselsetter 57 % av antall ansatte i næringslivet. Videre står SMB for 54 % av samlet omsetningen i næringslivet. En næringsstruktur preget av mange små bedrifter (mange eiere), med stor geografisk spredning sannsynliggjør en økning i antall eierskifter og nedleggelse i Norge de neste årene. Eierskifter kan ha konsekvenser for lokalsamfunnet, ansatte, leverandører, kunder og andre aktører både direkte og indirekte.

Begrepet eierskifte i denne rapporten innebærer en overføring av eierskap (51 % eller mer av aksjene eller eierandel) i en bedrift til en annen person eller til en annen bedrift som sikrer fortsatt drift. Et slikt eierskifte kan skje innen familien, også kalt generasjonsskifte. I tilfeller hvor det ikke er arvtakere i familien eller andre eksterne som er interessert i å overta, kan eierskiftet skje gjennom en MBO (Management Buy Out), det vil si salg av aksjene til ledelse/ansatte. Salg til andre bedrifter, salg via meglerapparat, oppkjøp og fusjon er andre variasjoner av begrepet eierskifte.

I løpet av bedriftens livssyklus kan flere typer eierskifter finne sted. I en startfase hvor det er behov for mer startkapital kan eieren la nye eiere slippe til med risikokapital, i en vekstfase er det ofte profesjonelle investeringsselskaper som kommer på banen. Disse typene eierskifte omhandler oftest bare deler av aksjene i selskapet. Denne

rapporten tar for seg sluttfasen i livssyklusen hvor eieren, som ofte også har rollen som leder skal selge bedriften. Eierskifte er en naturlig del av bedriftens livssyklus, alle bedrifter må før eller siden selges eller nedlegges. De mest vanlige årsakene til eierskifter skyldes at eieren når pensjonsalder, førtidspensjonering, endring av yrke, endringer i omgivelsene (endring i markedet, nye produkter, nye distribusjonskanaler), ønske om realisering av verdier, eller andre hendelser slik som sykdom og død.

De mest vanlige problemene som kan oppstå er i følge Ekspertgruppen ofte å finne innenfor en av de tre følgende kategoriene:

1. Psykologisk / emosjonelle problemer. Eieren har problemer med å overlate bedriften til andre. Dette gjelder spesielt personer som har etablert og bygget opp bedriften selv. Disse er oftere motvillige og har vanskeligheter for å slippe andre til. Kunnskapsoverføring gjøres sent, hvis det gjøres i det hele tatt. Eierskiftet blir dårlig planlagt og det blir vanskelig for etterfølgeren å gjennomføre et vellykket skifte. Særlig i tilfeller ved sykdom, ulykker og død kan mangel på planlegging og åpenhet være et stort problem.
2. Kompleksitet i eierskifteprosessen kan oppleves som et hinder. Mangel på erfaring og kunnskap for å håndtere situasjonen, samt usikkerhet om hvor man kan innhente informasjon og hjelp. Mange eiere frykter problemer med overføring av kunnskap til neste generasjon, spesielt "taus" kunnskap kan være vanskelig. Overføring av ledelse, nettverk og forbindelser er andre aktuelle problemområder. I familiebedrifter kan det oppstå familiære uenigheter tilknyttet til eierskiftet som gjør prosessen vanskelig.
3. Nasjonale reguleringer slik som selskapslovgivning, beskatning og andre administrative formaliteter. Arveavgifter, gavebeskatning, finansiering og problemer i forbindelse med endring av selskapsform oppleves også som hindre.

Europakommisjonens målsetning er å motivere medlemslandene til å øke oppmerksomhet og kunnskap om eierskifter, for å sikre at flere levedyktige bedrifter overlever et eierskifte. Som et hjelpemiddel er det utarbeidet anbefalinger på tiltak, samt publiseringer over "best practice", se vedlegg 2.

I følge Næringslivets Hovedorganisasjon (NHO) og Handels- og Servicenæringens Hovedorganisasjon (HSH) er det en stor økning i antall henvendelser fra deres medlemmer som ønsker informasjon om gjennomføring av eierskifte.

1.2 Formålet med rapporten

Formålet med denne rapporten er å skape større innsikt om utfordringene knyttet til eierskifter. Den skal gi et bedre grunnlag for å beslutte eventuelle tiltak for å øke oppmerksomhet, kunnskap og informasjon om eierskifter i Norge. Videre kan den gi bedre underlag for næringspolitiske prioriteringer og virkemiddelbruk. Rapporten skal:

- Utrede behovet for å følge opp Europakommisjonens anbefalinger i Norge, herunder kartlegge hva som eksisterer av kunnskap og informasjon om eierskifter i Norge
- Kartlegge hva de andre nordiske landene har gjort for å følge oppanbefalingene
- Presentere tiltak for å fylle eventuelle behov

2 Europakommisjonens anbefalinger

2.1 Prosjekter

Europakommisjonen kom i 1994 med en anbefaling om tiltak for å støtte eierskifter i SMB, se vedlegg 1. I november 2000 ble prosjektet "Best Procedure" opprettet, med en ekspertgruppe som skulle måle i hvilken grad medlemslandene hadde implementert kommisjonens anbefaling fra 1994. Det viste seg at de fleste landene var i gang med ulike tiltak, men likevel var bare omtrent halvparten av lovforslagene blitt implementert. Ekspertgruppen fremmet 6 nye anbefalinger, se vedlegg 1.

Som oppfølging av ekspertgruppens rapport ble det opprettet et nytt prosjekt hvor også Norge deltok, MAP 2002. Formålet med dette prosjektet var å oppfordre til handling i deltakerlandene (19 land). Prosjektet satte målestandarder for de viktigste punktene i kommisjonens anbefaling der hvor det er mest nødvendig å jobbe videre, samt rangerte ekspertgruppens nye anbefalinger i forhold til viktighet. Rapporten til MAP 2002 "Transfer of business - continuity through a new beginning", beskriver hvilke tiltak som allerede er igangsatt eller planlagt i medlemslandene og i Europakommisjonen for å følge opp anbefalingene. Beskrivelsene av de forskjellige tiltakene er basert på bidrag fra ekspertene som igjen er utnevnt fra sine respektive land. Rapporten viser at de fleste landene har igangsatt tiltak for å oppfylle deler av anbefalingene, vedrørende Norges situasjon er følgende et direkte sitat fra rapporten:

"Norway

Transfer of business has not yet received much attention in Norway and there are no proposal for concrete action in this area for the moment. However, in the future, Norway is planning to focus more on this issue and it intends to learn from the examples of other European countries. "

Ekspertgruppen oppsummerte de viktigste punktene for videre arbeid:

- Lik oppmerksomhet til eierskifter og nyetableringer
- Forenkle eierskifter til tredjepart og til ansatte
- Oppfordre til å starte forberedelser i god tid før eierskiftet
- Utveksling av "best practice" på forskjellige temaer mellom ulike land
- En mer koordinert support tjeneste via nasjonale eierskifte sentre
- Tiltak for å hjelpe til med å finne etterfølgere/nye eiere, mer ressurser må brukes på å fremme eierskifter som et alternativ til nyetablering

Europakommisjonen for eierskifter jobber videre med nye prosjekter for å få medlemslandene til å etterkomme anbefalingene. Norge er ikke representert i disse prosjektene.

2.2 Eierskifter i de nordiske land

Tabellen nedenfor viser hvilke anbefalinger som er fulgt opp i Norden, informasjon er innhentet direkte fra prosjektledere på nasjonale eierskifteprosjekter i de respektive landene, med unntak av Norge som ikke lengre deltar i Ekspertgruppen.

Eierskifter i norske bedrifter - en analyse basert på EUs næringspolitikk for eierskifter

	Eierskifte Senter	Markeds-Plass	Skredder sydde opplærings- og ledelses verktøy	Seminar / møter fora	Offentlige initierte støtteordninger og forskning	Lik oppmerksomhet til eierskifter og nyetablering
Norge						
Sverige						
Danmark						
Finland	Bruker TE-centrene	Forprosjekt i Lapland				

	Skatt og lovgivning	Finansiering
Norge		
Sverige		
Danmark		
Finland		

- Har ikke fulgt opp anbefalingen
- Har fulgt opp anbefalingen eller under planlegging/forprosjekter
- Har planer om å følge opp anbefalingen

Som vi ser av tabellen har de andre nordiske landene igangsatt tiltak innenfor de fleste av anbefalingene. En årsak til at Norge ligger langt etter kan sannsynligvis skyldes at vi ikke har deltatt i Europakommisjonens prosjekter på samme måte som de andre nordiske landene. En annen årsak kan være at vi ikke har de samme sysselsettingsproblemene som andre land opplever, og derfor ikke helt har sett behovet for å arbeide med problemstillingen.

Vi har i dette forprosjektet fått tilgang til mye informasjon fra våre naboland som også ytrer et ønske om å samarbeide med oss på eventuelle nye prosjekter.

I kapittel 4 omtaler vi konkrete eksempler på aktiviteter som er gjennomført i Danmark, Finland og Sverige.

Norske myndigheter bør drøfte hvorvidt vi skiller oss ut fra de andre nordiske landene både når det gjelder alderstruktur på bedriftseierne, og sannsynligheten for at vi vil møte de samme problemene som Europakommisjonen beskriver.

3 METODE OG KILDER

Kapitlet gir en kort beskrivelse av det arbeidet som er utført for å finne data og informasjon til rapporten.

3.1 Gjennomføring

Statistisk Sentralbyrå (SSB) har vært behjelpelig med statistikk over antall eierskifter per år i små og mellomstore bedrifter, men det er ikke mulig å få en oversikt over alder på eierne, det er derfor vanskelig å anslå nøyaktig hvor mange eierskifter som vil komme de neste ti årene. SSB har kun oversikt over aldersstrukturen til eierne av enkeltpersonforetak, ansvarlige selskap og selskap med delt ansvar.

I følge bedriftsavdelingen hos SSB arbeides det nå med utvikling av ny statistikk på området eierskap og roller i næringslivet i samarbeid med flere departementer. Kildegrunnlaget for statistikk-systemet er Enhetsregisteret i Brønnøysund-registrene med rolleinformasjon om fysiske personer, Bedrifts- og foretaksregisteret i SSB i tillegg til data fra personstatistikk-systemet til SSB. Statistikken vil omfatte tema som næringsliv og likestilling, og næringsliv og innvandrere med vekt på eierskap og roller knyttet til etablering av virksomhet, etablereren - hvem er det? samt beskrivelse av kompetanseprofiler og alder- og kjønnsprofiler knyttet til ansatte innenfor ulike deler av næringslivet. SSB mener at de allerede i løpet av sommeren 2006 vil kunne gi oss en oversikt over aldersprofil på bedriftseiere.

Dette prosjektets rammer tillater imidlertid ingen dyptgående undersøkelse av antall fremtidige eierskifter. Vår målsetning er likevel at rapporten skal gi et generelt bilde av situasjonen i Norge i dag.

For å få en bred oversikt over behovet i markedet, har vi i prosjektet valgt å gjennomføre et fokusgruppemøte med sentrale aktører innenfor næringslivet som har erfaring med eierskifter. En deltaker var eksempelvis bedriftseier og hadde nylig gjennomført et generasjonsskifte. Respondentene er valgt ut fordi de representerer viktige aktører innenfor eierskifte.

Deltakerne på fokusgruppemøtet representerte følgende aktører, i tillegg til deltakere fra NHO og HSH

Advokater
Meglere
Banker
Revisjon
Regnskapsfører
Bedriftseier

Vi har i tillegg hatt møter med sentrale fagmiljøer innenfor eierskifte i *Sverige* og *Danmark*. Videre har vi hatt telefonkontakt med finske myndigheter om prosjekter som er gjennomført i *Finland*.

Vi har tatt utgangspunkt i anbefalingene fra Europakommisjonen og dens ekspertgruppe, og sett på behov i forhold til disse.

Fokusgruppen fikk i oppgave å ta utgangspunkt i anbefalingene, og diskutere hvorvidt Norge oppfyller anbefalingene, samt diskutere behovet for å følge anbefalingene og til slutt komme med forslag på tiltak på de områdene hvor det er åpenbare behov. Vi kommer tilbake til resultatene fra Fokusgruppen i neste kapittel.

Ut fra dette blir rapporten bygd opp rundt innspillene fra Fokusgruppen, som bestod av 14 deltakere. Fordelen med å benytte fokusgruppemøte er at flere personer med ulik erfaring og kunnskaper om temaet møtes. Denne metoden gir kvalitative synspunkter og ikke kvantitative måltall. Den får fram bredden av synspunkter og problemstillinger, uten den dybden rene intervjuer ville gitt.

Det er to grupper som blir mye referert til i denne rapporten, den første er Europakommisjonens ekspertgruppe på eierskifter, omtalt som Ekspertgruppen. Videre har vi Fokusgruppen som består av deltakerne i "workshopen"/fokusgruppemøtet som vi arrangerte for å fremskaffe data og innspill til denne rapporten.

Europakommisjonen bruker begrepet "*Transfer of business*" om eierskifter.

3.2 Beregning av antall bedrifter i risikogruppen

Når vi refererer til risikogruppen mener vi små og mellomstore bedrifter hvor det kan komme til å skje et eierskifte i løpet av de neste 10 årene forårsaket av at eieren pensjonerer seg. Det eksisterer foreløpig ikke eksakte tall på hvor mange som befinner seg i denne gruppen i Norge, men vi ser at de andre nordiske landene oppgir følgende tall:

Land	Antall bedrifter i risikogruppe	Kommentar
Sverige	50 000 / 65 000	2 - 49 ansatte, med eier over +50 år 65 000 hvis man inkl. enkeltpersonforetak (10 år)
Danmark	130 000	Inkl. enkeltpersonforetak (10 år)
Finland	51 000	Familiebedrifter (periode på 5 år)

Det er vanskelig å sammenligne tallene siden beregningene er gjort på forskjellige måter, men tabellen gir likevel et godt bilde av størrelsesorden.

Tabellen nedenfor viser SSBs statistikk på antall foretak etter organisasjonsform per 31. mars 2006. Tabellen viser i tillegg antall nyetableringer og nedleggelser i 2005.

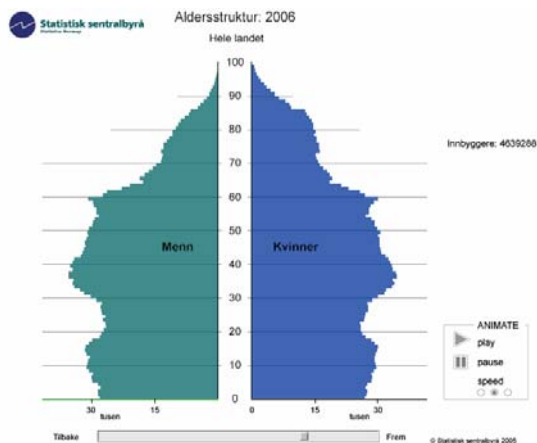
Org.form	Foretak per 1. januar 2005	Nyetablerte foretak i 2005	Foretak nedlagde i 2005. Estimert	Foretak per 1. januar 2006. Estimert
Ansvarllg selskap	7 197	706	745	6 865
Aksjeselskap	127 683	13 991	8 940	134 666
Allmennaksjeselskap	429	34	18	418
Selskap med delt ansvar	5 419	1 761	666	6 370
Enkeltpersonforetak	139 303	27 859	18 609	146 891
Andre	18 329	3 085	1 171	20 436
I alt	298 360	47 436	30 149	315 646

Antall bedrifter i Norge fordelt etter antall ansatte (SSB), kvartal 1 2006:

Ansatte	Bedrifter
1 - 4	91 195
5 - 9	36 306
10 -19	23 370
20 - 49	14 689
50 - 99	4 390
100 og flere	2 635
Totalt	172 585

Tabellen ovenfor viser at det er totalt 169 950 bedrifter med 1 - 99 ansatte.

Figuren nedenfor viser aldersstrukturen på befolkningen i Norge, denne viser at vi vil få en sterk økning i antall pensjonister i årene som kommer.

Kilde: SSB

Vi forutsetter at de fleste bedriftseierne befinner seg i aldersgruppen 30 - 67 år. Statistikk fra SSB viser at om lag 41 % av personene i denne gruppen er 50 - 67 år. Dersom vi legger disse tallene til grunn vil vi anslå at det blir omlag 70 000 eierskifter i SMB de neste 10 årene i Norge, forårsaket av at eierne pensjoneres. Dette blir i tillegg til andre ordinære eierskifter.

I tillegg er det en rekke personlig eide foretak (enkeltpersonforetak, ansvarlig selskap og selskap med delt ansvar) som ikke er registrert med ansatte. Ifølge SSB var det i 2005 ca. 127 000 personlig eide foretak uten ansatte, og om lag 52 % av rolleinnhaverene var i aldersgruppen 45 år og oppover. Når vi justerer dette tallet i forhold til aldersgruppen 50 år og eldre estimerer vi at ca. 40 % av disse eies av personer over 50 år, det vil si 50 000 selskaper.

Det totale estimatet blir altså opp mot 120 000 bedrifter. Tallet kan virke høyt men dersom vi sammenligner oss med andre nordiske land ligger vi omtrent på samme nivå.

Tallene ovenfor er kun et grovt estimat, det er ikke mulig å gi et nøyaktig tall uten å gjøre en grundigere undersøkelse rettet mot SMB. Flere av dagens bedrifter vil

dessuten nedlegges før eieren kommer til pensjonsalder, men dersom veksten i antall nyetableringer fortsetter på samme nivå som nå vil antall bedrifter øke i fremtiden.

Typisk kan utviklingsløpet til disse bedriftene være:

- Overdragelse innen familien (generasjonsskifte)
- Overdragelse til ansatte (MBO, MBI)
- Overdragelse til 3. part + fusjon
- Nedleggelse

I en svensk undersøkelse svarte 35 % av eierne i risikogruppen at de forventet at bedriften ble nedlagt når de gikk av med pensjon. Dersom det samme skjer i *Norge* vil 42 000 bedrifter stå i fare for å bli nedlagt i løpet av disse årene som følge av at eieren pensjoneres. Disse nedleggelsene kommer i tillegg til naturlige nedleggelse, det vil si nedleggelse som skjer på grunn av manglende lønnsomhet, rasjonalisering, og lignende.

Europakommisjonen frykter en økning i antall nedleggelse fordi det er mange som ikke har en arvtaker til å overta, samtidig som det er blitt vanskeligere å finne nye eiere. Eierskifter i SMB er ofte vanskeligere i sektorer som sliter eller hvor det skjer store strukturelle endringer, og i mindre lokalsamfunn. I fremtiden vil vi i følge Europakommisjonen se stadig flere eierskifter til 3. part, som en konsekvens av at det er færre arvtakere til familiebedrifter.

I neste kapittel analyseres funnene fra fokusgruppemøtet og de intervjuer som vi har gjort. I siste kapittel kommer konklusjoner og noen konkrete innspill på hva som kan gjøres for å øke oppmerksomhet og kunnskap om eierskifte.

4 ANALYSE

Vi vil i dette kapitlet ta utgangspunkt i de seks anbefalingene fra Europakommisjonens Ekspertgruppe, vedlegg 1. I tillegg har vi tatt med et ekstra punkt fra de opprinnelige anbefalingene fra 1994 som omhandler finansiering, skatt og lovgivningens betydning for eierskifteprosessen. For hver anbefaling beskriver vi kort dagens situasjon i Norge, vi omtaler aktiviteter som pågår i de andre nordiske landene, samt presenterer Fokusgruppens innspill både på behov og tiltak.

4.1 Eierskiftesenter

Ekspertgruppen anbefaler etablering av nasjonale eierskiftesentre for SMB, i tillegg til et felles europeisk eierskiftesenter for å koordinere innsamling av informasjon, samt utveksle erfaringer og "best practice". Målsetningen er samarbeid og utveksling av erfaringer både på europeisk, nasjonalt, regionalt og lokalt nivå. Eierskiftesentrene vil være ansvarlig for en jevnlig oppfølging og oppdatering av Europakommisjonens arbeid.

Ifølge Ekspertgruppen kan et eierskiftesenter knyttes opp mot en markeds plass, noe som vi vil komme tilbake til i neste avsnitt. Eierskiftesenteret bør kunne tilby:

- Tilgjengelig statistikk om eierskifter på nasjonalt - og europeisk nivå.
- Dokumentarkiv med oversikt over publikasjoner om eierskifter, mulighet for å laste ned aktuelle dokumenter, lover og regler ved eierskifter, prosedyrer, "best-practice" og annen nyttig informasjon.
- Koordinering av nasjonale aktiviteter på eierskifte.
- Kalender med oversikt over kurs, seminarer og andre tilbud på opplæring.
- Diskusjonsforum.

Implementering av eierskiftesentre i medlemslandene varierer, og det er bare noen få land som har opprettet fysiske eierskiftesentre, men de fleste land har planer om tiltak for møte anbefalingen. Flere land har valgt å kombinere eierskiftesentre med tilsvarende sentre som tilbyr tjenester innenfor etablereropplæring og/eller andre tjenester innenfor bedrifters livssyklus.

Oppfølging av anbefalingen

I Norge er det et utvalg av private aktører som tilbyr tjenester innenfor eierskifte. Det er imidlertid ingen private eller offentlige instanser som har påtatt seg rollen som nasjonal koordinator av eierskifteaktiviteter. Det er heller ingen som har påtatt seg ansvaret for å følge opp anbefalingene fra EU. Samtidig merker organisasjoner som NHO og HSH en økt pågang fra medlemmer som har behov for informasjon om eierskifteprosessen.

Vi vil spesielt omtale Sveriges arbeid med eierskifter. Den svenske regjeringen igangsatte i 2004 et større prosjekt som imøtekommer flere av ekspertgruppens anbefalinger. Prosjektet styres av NUTEK (Verket for næringslivsutveckling) som har fått i oppdrag å utforme og gjennomføre et nasjonalt program for å forenkle og støtte eierskifter i små svenske bedrifter. Prosjektet skal pågå i tre år og avsluttes 30. juni 2007. NUTEK fungerer som prosjektleder for alle aktivitetene i prosjektet. Det er et nært samarbeid med den Internationella Handelshögskolan i Jönköpings institutt

CeFEO (Center for Family Enterprise and Ownership) som er ansvarlig for hoveddelen av forskningen som er gjort i *Sverige*, og ALMI Företagspartner som arrangerer kurs og seminarer over hele *Sverige*. Både på Det svenske Næringsdepartementets og NUTEKS websider finner man mer informasjon om prosjektet, og dokumenter vedrørende eierskifter. De fleste rapportene fra Europakommisjonen er tilgjengelig og oversatt til svensk. Det er ikke opprettet eget eierskiftesenter i *Sverige*, men NUTEK og dets samarbeidspartnere dekker i dag de tjenester som et eierskiftesenter vil ha. NUTEK har som tidligere nevnt beregnet at ca. 50.000 svenske bedrifter (eier over 50 år og mer enn 50 % eierandel, fra 2-49 ansatte) skal gjennomgå et eierskifte de nærmeste årene. Inkluderer man også enkeltpersonforetak øker det totale antallet bedrifter til 65.000. I *Sverige* defineres denne gruppen som en risikogruppe fordi eierskifteprosessen anses som en risiko for verdiskapning og sysselsetting.

Finland arbeider også aktivt med eierskifter, og finnene har estimert at det vil skje omlag 51 000 eierskifter i perioden 2002 - 2007. *Finland* har samlet en rekke av sine tjenester til næringslivet i organisasjonen TE-central (Arbeidskraft og Næringslivssentralen), som yter informasjon og tjenester for hele bedriftens livsløp, fra nyetablering, vekst, innovasjon, til internasjonalisering og eierskifte. På internettsiden til TE-centralene finner man et bredt utvalg av informasjon om eierskifter og generasjonsskifter. I tillegg er det navngitte kontaktpersoner, arbeidsbok for eierskifte, skjemaer for forberedelser, samt at du kan søke i en opplæringsdatabase for tilbud på opplæring og kurs. Tjenesten er kjent under navnet "Passing the Baton."

Danmark har heller ikke et eget eierskiftesenter, men man kan finne informasjon både om kjøpere og selgere på match-online.dk som er nærmere beskrevet i kapittel 4.2. *Danmark* har vært aktiv i ekspertgruppen i flere år. Det har vært gjennomført flere prosjekter på eierskifte, slik som "goodwill" og "firmaovertagelse" som har hatt som formål å øke oppmerksomhet og kunnskap om eierskifter i *Danmark*.

Fokusgruppens innspill

Nedenfor er en oversikt over Fokusgruppens innspill vedrørende behov for eierskiftesenter i Norge:

- Ja, det er behov for et eierskiftesenter for SMB, både selgere og kjøpere mangler et felles sted hvor det er naturlig å henvende seg i forbindelse med eierskifter.
- Eierstrategi bør settes på dagsorden. Flere bedrifter bør gjøres oppmerksom på hvor viktig en slik strategi er for den videre drift.
- Det bør skapes legitimitet for å være eier.
- Det bør skapes en kultur for eierskifte på et tidlig stadium, mange eierskifter kommer i gang for sent. Det er viktig å starte planleggingen i god tid.
- Små bedrifter med færre enn 10 ansatte er i en risikogruppe, disse bør følges spesielt opp.
- Det bør opprettes et objektivt apparat for verdivurderinger av selskaper.
- Det bør opprettes et støtteapparat for aktørene som yter service for bedrifter i eierskifteprosessen.

I tillegg kom Fokusgruppen med følgende forslag på tiltak for å fylle behovet:

- Opprettelse av et senter for eierskifte, med spesielt fokus på kunnskap, innovasjon og internasjonalisering. Senteret bør ha et nettsted som tilbyr dokumenter, maler, og informasjon
- Utvikle og publisere en eierskapstest
- Legge til rette for et tverrfaglig miljø
- Utsendelse av månedens eiertips - som kan fungere som en påminner og bidra til kunnskapsformidling/modning.

Fokusgruppen påpekte viktigheten av at det blir et nøytralt senter som ikke skal fungere som en konkurrent til allerede eksisterende aktører på dette markedet. Målgruppen for eierskiftesentret vil kunne være både kjøpere og selgere av små og mellomstore bedrifter, samt deres rådgivere som for eksempel bank, advokat, revisor, regnskapsførere, meglere, organisasjoner, offentlige organer og andre. Den viktigste oppgaven til eierskiftesentret vil i første omgang være å øke oppmerksomheten om eierskifter på et nasjonalt og regionalt nivå, samt samle og publisere nyttig informasjon.

Eierskiftesentret skal fungere som et bindeledd mellom alle berørte parter og bidra til at man unngår unødvendige bedriftsnedleggelse og de sysselsettingsproblemer som Europakommisjonen har skissert i sine rapporter. Ansvar for flere av de tiltakene som vi analyserer videre i dette kapitlet vil naturlig kunne legges til et slikt eierskiftesenter.

4.2 Markeds plass

I tilknytning til et eierskiftesenter anbefales opprettelse av en virtuell markeds plass hvor det annonseres bedrifter for salg, og hvor også potensielle kjøpere har mulighet til å annonsere sine interesser. Det er viktig å presisere at det kun er informasjon om selskapet som presenteres på en markeds plass. Selve transaksjonen gjøres gjennom megler/kjøper/selger.

De fleste meglere i Norge annonserer sine objekter på egne hjemmesider. Vi har identifisert 5-10 SMB-meglere med annonser for sine transaksjoner på nettet. Det finnes videre et par eksempler på nettsteder som fungerer som rubrikkannonsører for kjøp/salg av små bedrifter. Markedet er tilsynelatende styrt av at megler oppnår salgoppdrag og deretter legger dette ut på internett. Potensielle kjøpere må derfor forholde seg til flere databaser. Markedet for kjøp og salg av SMB anses som relativt umodent i Norge. Landbruket er den bransjen som er kommet lengst på dette i Norge. De har utviklet et eget nettsted hvor tjenestetilbyderne pr. region listes opp (www.eierskifte.no).

Oppfølging av anbefalingen

Innenfor EU er det etablert flere markeds plasser. Den danske markeds plass www.match-online.dk blir av EU i MAP 2003-prosjektet ansett som best practice. Denne markeds plassen har eksistert i ca. 5 år, og om lag 500 bedrifter som har vært annonsert over portalen har blitt solgt. Nettsiden har anslagsvis 20.000 treff pr. måned. Vi har hatt flere møter med ledelsen for denne markeds plassen for å diskutere muligheten for et fremtidig samarbeid. Svenske myndigheter er også i planleggingsfasen for en markeds plass. I løpet av våren 2006 leverer EUs ekspertgruppe rapporten fra prosjektet "Fostering Uniform Transparent Market Places

for the Transfer of Business”. Vi har fått signaler fra prosjektet om at det viser seg vanskelig å lage en EU-standard for markedsplass som vil tilfredsstillere alle medlemslandene. Det er heller ikke sikkert at alle aktørene ønsker at det opprettes nasjonale markedsplasser. Rollefordelingen mellom næringslivsaktørene er svært forskjellig fra land til land, og dette er med på å bestemme hvem som driver markedsplassen. NHO og HSH påpeker at de opplever at det er markedssvikt ved eierskifter i SMB (til sammen har disse organisasjonene ca. 26.000 medlemsbedrifter). Følgende kommentarer fra NHO og HSH har relevans for markedsplass/en nettside:

- Medlemmer har ingen naturlige nøytrale steder å henvende seg for å starte prosessen og for å få enkel informasjon om eierskifte/generasjonsskifte. Videre kommer gjerne den ”myke” siden ved eierskifte en tid før den merkantile transaksjonen. Selvanalyse og generell informasjon om eierskifte kan være en aktuell tjeneste på en markedsplass.
- Organisasjonene skal ha en nøytral rolle med hensyn til valg av tjenestetilbydere. En markedsplass vil kunne videreformidle kontaktdata for de ulike tjenestetilbyderne fordelt på geografisk område.
- En markedsplass på internett vil først og fremst være et tiltak for å gjøre markedet mer åpent, oversiktlig og tilgjengelig. Det er behov for oversikt over tjenesteleverandørene. Meglere, advokater, regnskapsførere, banker, revisorer og konsulenter vil kunne være listet opp slik at kjøperne av slike tjenester får bedre oversikt over markedet.

Fokusgruppens innspill

- Diskresjon er et svært viktig aspekt ved salg av bedrift. Anonymitet er derfor et viktig element ved annonsering. Bedriftens kunder, leverandører, ansatte, og konkurrenter bør ikke kunne finne ut at selskapet er til salgs på et for tidlig tidspunkt.
- Det er primært små bedrifter med lav selskapsverdi som annonseres på internett. Årsaken til dette er at salgsprosedyren må være billig, meglers provisjon betales av salgsprovenyet. Jo høyere verdi et selskap har, jo mindre sannsynlighet er det for at selskapet annonseres på internett. Begrunnelsen for dette er at en høy selskapsverdi rettferdiggjør at megler bruker tid på målrettet salg.
- Kjøper er vanligvis å finne i bedriftens eget nettverk eller rådgivers nettverk. På samme måte velges rådgiver primært gjennom private nettverk og anbefalinger. Gruppen anså derfor en eventuell markedsplass som et supplement til øvrige salg/kjøpstiltak. Gruppen var positiv til synliggjøring av rådgivere på en markedsplass.

Bruk av internetteknologi for å publisere informasjon om eierskifter og rådgivere åpner for et mer synlig marked og muligheter for alle parter. Internett som salgskanal har hatt en sterk vekst de senere årene, og antall aktører øker. Det er en økning i salg av bedrifter over landegrensene, også mellom *Norge* og *Sverige*. Både match-online.dk og NUTEK i *Sverige* har vist interesse for å drøfte et eventuelt samarbeide om utvikling

av en felles markeds plass. En markeds plass kan kombineres med informasjon fra et eierskiftesenter og vil være et viktig steg for å øke oppmerksomheten rundt eierskifter. Eksempler på best practice innenfor markeds plass er å finne i vedlegg 2.

4.3 Seminarer/møter/fora

I følge Ekspertgruppen er økt oppmerksomhet rundt temaet eierskifte selve startpunktet for å oppnå suksessfulle eierskifter. Oppmerksomheten kan økes ved å arrangere seminarer og møter for å dele kunnskap og utveksle erfaringer. Informasjon og resultater fra europeiske seminarer kan igjen benyttes som innspill i nasjonale, regionale, og lokale seminarer/møter. Seminarer bør fokusere på aktuelle problemstillinger som opplæring, prosedyrer, beskatning, lovgivning, finansiering, og eventuelle tjenester fra eierskiftesenter, samt andre sentrale aktører.

Best Procedure prosjektet fra 2001 ble fulgt opp med et større eierskifteseminar i Wien høsten 2002, hvor det var deltakere fra de fleste europeiske land. *Norge* var også representert med en deltaker fra Næringsdepartementet. Disse konkluderer med at eierskifter bør gis samme oppmerksomhet som nyetablering og at oppmerksomheten rundt eierskifter må økes.

Oppfølging av anbefalingen

Norske eierskifteaktører arrangerer med jevne mellomrom egne seminarer rettet mot sine kunder og kontakter, som fokuserer på mange av de vanlige problemstillingene ved eierskifter. Det har til nå ikke vært arrangert større nasjonale seminarer om eierskifte i *Norge*, hvor man ser på problemstillinger rundt eierskifte i et nasjonalt perspektiv.

De siste årene har det blitt arrangert en rekke nasjonale seminarer i medlemslandene, som har tatt utgangspunkt i nettopp Europakommisjonens arbeid. NUTEK og samarbeidspartnere skal arrangere minst et eierskifteseminar i alle svenske fylker i løpet av prosjektperioden hvor alle bedriftseiere over 50 år får tilbud om å delta. Hovedmålsetningen for seminarene er å motivere bedriftseierne til å starte planleggingen av eierskifte på et tidlig tidspunkt. Seminaret er generelt og fokuserer mye på de emosjonelle sidene ved eierskifter. Bedriftseiere som har behov for ytterligere opplæring og/eller informasjon kan delta på fordypningsseminarer, som er nærmere beskrevet i avsnittet for skreddersydd opplæring og ledelsesverktøy. Interessen er stor for seminarene. Interessant er det å merke seg at bedriftseierne ofte velger å reise til et annet fylke for å delta på seminar, det er ikke alle som ønsker at nærmiljøet skal bli oppmerksom på at man er i planleggingsprosess for et eierskifte. NUTEK og samarbeidspartnere arrangerer i tillegg seminarer for å motivere kvinner til å kjøpe bedrift. I *Finland* og *Danmark* har det også vært stor interesse for eierskifteseminarer på ulike nivåer.

Fokusgruppens innspill

Fokusgruppen mente at det er et klart behov for et seminar som setter eierskifte på dagsorden nasjonalt. Seminaret bør omhandle viktige sider ved eierskifter, som for eksempel hvor viktig det er å starte planleggingen i god tid, eierskiftestrategi, samt skatt og juridiske sider. Organisasjonene NHO, LO, HSH kan være initiativtakere til dette.

Etablering av en nettverksallianse for aktører som arbeider med eller er interessert i eierskifter er av stor interesse for Fokusgruppen. Det ble foreslått at Fokusgruppen kunne danne grunnlaget for en nettverksallianse som kan arbeide for å fremme eierskiftesaken.

Initiativtakerne til dette prosjektet planlegger et eierskifteseminar andre halvår 2006, hvor blant annet resultatet fra denne rapporten skal fremlegges.

4.4 Skreddersydde opplærings- og ledelsesverktøy

Utvikling av skreddersydde opplærings- og ledelsesverktøy er den anbefalingen hvor det er blitt lagt ned mest arbeid og ressurser i medlemslandene. De aller fleste har igangsatt eller har konkrete planer om tiltak for å oppfylle denne anbefalingen. Se eksempler på "best practice" i vedlegg 2. Norges representant i Ekspertgruppen rapporterte i 2002 til Europakommisjonen at vi i fremtiden vil fokusere mer på denne anbefalingen og har som intensjon å lære av det som de andre europeiske landene har gjort.

Oppfølging av anbefalingen

De private aktørene på det norske markedet tilbyr opplæring/kursing på eierskifter, og noen har egenutviklede verktøy. Vi har i dette prosjektet ingen forutsetning for å uttale oss verken om kvalitet på opplæringen eller verktøyene. Vi har tidligere nevnt Landbruket som har eget verktøy tilgjengelig på www.eierskifte.no. Det er imidlertid ingen felles nasjonal opplærings- og utdanningsplan for eierskifter. Hoveddelen av dagens tjenestetilbud omhandler skatt og lovgivning i forbindelse med eierskiftet.

Opplærings- og ledelsesverktøy er en viktig del av det svenske eierskifteprosjektet. I Sverige tilbys, i tillegg til de grunnleggende seminarer som vi har omtalt tidligere:

- Fordypningsseminar som fokuserer på potensielle kjøpere, hvordan selskapet skal ledes og organiseres etter eierskiftet, forrige eiers eventuelle nye rolle i selskapet etter eierskiftet, samt tekniske løsninger for å håndtere ulike typer eierskifter
- Utdanning av både kjøpere og selgere, utvikling av utdanning/opplærings planer innenfor områder hvor det i dag ikke eksisterer, men hvor det er et behov
- Metodeutvikling/pilotprosjekt hvor det utvikles arbeidsmetoder for å støtte eierskifter i småbedrifter. Det legges stor vekt på prosjekter som fokuserer på å motivere innvandrere, ungdom, og kvinner til å overta bedrifter

NUTEK har gjort evalueringer av seminarer som viser både stor interesse i form av mange deltakere, samt at deltakerne er fornøyd med den informasjon de får.

Det Finske Handels- og Industridepartement og deres TE-centre tilbyr som tidligere nevnt tjenester innenfor eierskifter igjennom prosjektet "Passing the Baton." Det tilbys eksperthjelp fra spesialister som er kvalifisert og sertifisert for "Passing the Baton." "Passing the Baton" omhandler analyser av selskapet, verddivurderinger, skatt og lovgivning, samt alternative finansieringsmetoder for eierskiftet. Videre utarbeides det en skriftlig plan for eierskiftet med anbefalte målsetninger. I tillegg ligger en stor arbeidsbok for eierskifter tilgjengelig på internett. Denne er også oversatt til svensk.

Italienske KitBrunello er et eksempel på opplærings- og ledelsesverktøy for eierskifter (EU best practise"). Dette verktøyet gir en systematisering og kategorisering av

relevante ”myke” problemstillinger rundt eierskifter (i motsetning til selve transaksjonen). Når prosessen og deltakerne (senior, junior, potensielle overtakere, ledelse, konsulenter osv.) er kategorisert, gir verktøyet en analyse av den spesifikke eierskifte situasjonen, inklusive anbefaling med henhold til videre fremdrift. Verktøyet er også utviklet som en selvanalyse konsept på web.

I *Danmark* har det som tidligere nevnt vært gjennomført to større prosjekter på eierskifte, ”Goodwill” og ”Firmaovertagelse.” I prosjektet ”Firmaovertagelse” kombinerte man i en region opplæringen av nyetablerere med eierskifteopplæring. Formålet var å få nyetablerere til å vurdere muligheten for å kjøpe bedrift i stedet for å etablere ny, med bakgrunn i at det er større sannsynlighet for å lykkes ved en bedriftsovertagelse enn ved en nyetablering. Aktiviteter i dette danske prosjektet:

- Seminar i hele Østjylland hvor temaene var: Etablerernes opplevelser ved overtakelser, pengeinstitusjonenes/revisors og advokatenes gode råd og synspunkter, i tillegg til en psykologisk del. Deltakere var både iverksettere, eierskifteselskaper og rådgivere (advokater, revisorer, konsulenter og veiledere innenfor etablereropplæring).
- Utdannelse av veiledere innenfor etablereropplæring for å få disse til å motivere sine studenter til å overveie bedriftsstart via en bedriftsovertagelse.
- Utdannelse av nyetablere som ønsker å kjøpe, i perioden 2004 - 2005.
- Kunnskapsspredning.

Vedlegg 2 viser en oversikt over ”best practice” på opplærings og ledelsesverktøy innenfor eierskifter i Europa.

Fokusgruppens innspill

Fokusgruppen kom med følgende innspill vedrørende skreddersydde opplærings- og ledelsesverktøy:

- Det er både en mangel på og et behov for skreddersydde opplærings- og ledelsesverktøy i *Norge*. Dette gjelder både for kjøpere/selgere, rådgivere og andre som er involvert i eierskifteprosesser:
 - Opplæringen bør ha fokus på den mer emosjonelle side ved eierskifte som i dag ofte blir oversett, men som kan være direkte årsak til at mange eierskifter utsettes.
 - Det er også behov for mer fokus på de tekniske, økonomiske, og strategiske sidene ved eierskifter.
- Eierskifte/eierskap bør komme inn på opplæringssiden i utdanningen.
- Dagens aktive rådgivere innenfor eierskifte bør få mer informasjon og opplæring og tilgang til verktøy.

Fokusgruppens forslag for å fylle behovene:

- Tilbud på opplæring innenfor eierstrategi.
- Utvikling av eierskifteverktøy.
- Effektivisere rådgivningsprosessen ved hjelp av verktøy.
- Fokuserer på at eierstrategi gjøres på et tidlig tidspunkt, skape bevissthet om mulighetsområder, det vil si praktiske løsninger.

- Skattemessig intensiver hvis du arrangerer et eierskifte før 55 år.
- Informasjon fra Brønnøysund en gang per år.

Fokusgruppen påpekte at det vil være en gevinst på samfunnsmessig nivå ved at myndighetene bistår næringslivet ved å fjerne unødvendige hindrer. Norske myndigheter bør støtte prosjekter, hjelpe til med å fjerne hindrer, og legge til rette for at de private aktørene kan tilby tilstrekkelige kompetanse og støtte til bedrifter som planlegger et eierskifte.

4.5 Offentlig initierte støtteordninger og forskning

Ekspertgruppen anbefaler økt satsing på offentlige initierte støtteordninger og forskning på eierskifte. For å nå frem til målgruppene med informasjon bør det lages databaser over hvilke bedrifter som befinner seg i risikogruppen, videre bør det utarbeides statistiske analyser over eierskiftesituasjonen i alle europeiske land. Det offentlige bør initiere støtteordninger til tiltak for kunnskapsbygging, motivering, opplæring og utdanning. Dette bør gjøres i samarbeid med organisasjoner, rådgivere og andre institusjoner som er involvert i eierskifteprosesser.

Oppfølging av anbefalingen

Norsk forskning har hovedsakelig fokusert på generasjonsskifter i landbruket - og i familieeide selskaper, og mye av forskningen har dreid seg om skattemessige og juridiske sider ved generasjonsskiftene. I en rapport fra Institutt for samfunnsforskning (2004) om temaer og problemstillinger for videre forskning om eierskap i *Norge* rapporteres det om mangel på kunnskap om systemet for hvordan markedet for eierandeler og salg av hele bedrifter ser ut og fungerer. Rapporten sier videre at det er et klart behov for forskning som kan gi mer innsikt i hvilke aktører som deltar i dette markedet, hvordan eierskifter finansieres, hvordan offentlig institusjoner fungerer i dette markedet, hvilke begrensninger for eierskifter som ligger i offentlig regelverk osv. Forholdene bør sammenlignes med forholdene i andre land. Den kunnskap som denne forskningen frembringer vil gjøre det lettere å utforme en offentlig politikk som legger forholdene bedre til rette for eierskifter. I samme rapport sies det også at for å få et bedre grunnlag for norsk forskning om eierskifter og generasjonsskifter i gründerbedrifter og familieeide selskaper, bør det bygges opp en egen database med opplysninger om eierstruktur og eierskifter i familiebedrifter.

Det er flere miljøer som forsker på eierskap. Her vil vi nevne det norske selskapet MENON som har kartlagt hele norske næringslivet. Resultatene fra undersøkelsen kommer til høsten i boken "Hvem eier Norge - eierskap og verdiskaping i et grenseløst samfunn." BI har et eget senter for eierskapsforskning, og det er flere som forsker på eierskap, uten at det er spesielt fokus på eierskifteprosessen.

Vi har ikke funnet noen gode eksempler i *Norge* på offentlig initierte støtteordninger i forbindelse med eierskifter. De fleste medlemsland i EU har både støtteordninger og forskning som oppfyller anbefalingen. Vi har tidligere nevnt det svenske prosjektet som ledes av NUTEK, og den Internationella Högskolan i Jönköping som har publisert en rekke forskningsrapporter om eierskifter og generasjonsskifter. *Finland* og *Danmark* har også gjennomført flere forskningsprosjekter på fagområdet. Det finske Handels- og Industridepartementet og TE-centrene var initiativtakerne til prosjektet "Passing the Baton."

Ekspertgruppen har foreslått at medlemslandene bør gjøre bruk av følgende indikatorer for å måle eierskifter:

- Aldersstruktur SMB-eiere ut fra størrelsesklasse på selskapene.
- Antall eierskifter pr sektor (NACE 1D, section C-K).
- Antall eierskifter pr størrelsesklasse.
- Antall oppstarter.
- Antall nedleggelser.
- Selskapets alder ved eierskifte.
- Type eierskifte, familie, ansatte eller tredjepart.
- Eierskifteform: arv, gave, salg, fusjon eller annet.
- Årsak til eierskiftet.
- Eierskapsperiode (seriell entreprenørskap).

Andre indikatorer som det bør gjøres målinger på omtrent hvert femte år:

- Antall SMB eiere som planlegger eierskifte de neste fem eller 10 årene.
- Antall SMB eiere over 50 år som ikke planlegger eierskifte de neste 5 - 10 årene.
- Antall jobber som blir berørt.
- Gjennomsnittlig tid når SMB eierne begynner planleggingen av eierskiftet.
- Suksessfulle og mislykkede eierskifter.
- Årsakene til de mislykkede eierskiftene.

Ved å skaffe statistisk informasjon vil man kunne nå målgruppen på en enklere og mer effektiv måte, samtidig som man vil skaffe seg et bedre bilde av fremtidige eierskifter. Ifølge SSB vil data for flere av indikatorene i den første listen kunne bli tilgjengelig i løpet av året 2006. For å fremskaffe data i henhold til den andre listen må det gjøres mer detaljerte undersøkelser blant de små og mellomstore bedriftene.

Ekspertgruppen uttalte videre i sin sluttrapport at eierskifte bør være en naturlig del av entreprenørskapsutdannelsen. Man vil da kunne øke oppmerksomheten og gi grunnleggende informasjon om denne spesielle fasen i en bedrifts livssyklus. Dette vil også gi fremtidige unge entreprenører muligheten til å lære om hvordan de kan starte egen bedrift ved å kjøpe eller overta en eksisterende bedrift. I Danmark pågår det nå aktiviteter for å få eierskap inn under entreprenørskapsfagene på høyskolene.

Europakommisjonen igangsatte i fjor et nytt forskningsprosjekt som skal finne ut av hvorfor noen bedrifter er mer sårbare i en eierskifteprosess enn andre (eierskap, størrelse, lokalisering o.l.). Resultatet av prosjektet publiseres høsten 2006.

Fokusgruppens innspill

Ifølge Fokusgruppen er dette et åpenbart område hvor vi mangler kunnskap, og hvor det er viktig å igangsette tiltak for å lære mer. Det er en samfunnsmessig gevinst som ikke tas ut på bedriftsnivå. Sysselsetting må være en del av fokusområdet. Fokusgruppen foreslår at det offentlige initierer midler for å igangsette forskningsprosjekter for generell kunnskapsbygning. Forskingen bør ta utgangspunkt i Europakommisjonens anbefalinger.

4.6 Lik oppmerksomhet til nyetablering og eierskifte

Ekspertgruppen mener at det bør gis lik oppmerksomhet til eierskifter som til nyetableringer, og på en koordinert måte. Det er ingen tegn på at dette perspektivet legges til grunn i Norge. Det offentlige har ingen tiltak og støtteordninger rettet spesielt mot eierskifter.

I regjeringens plan for en helhetlig innovasjonspolitik (2003) uttrykkes det at Norge skal være et av verdens mest nyskapende land, hvor et av satsingsområdene er entreprenørskap. Evnen til nyskapning er avgjørende for å opprettholde levedyktige lokalsamfunn i hele landet. Regjeringen sa den gang at de vil gjøre det lettere å etablere, overføre og avvikle, og at de også vil benytte lærdom og konklusjoner fra EU-prosjektene "Restructuring, bankruptcy and a fresh start" og "Transfer of Business" til å vurdere behovet for eventuelle endringer i det norske regelverket. Regjeringens mål er flere nyetableringer med vekstpotensial.

Vi har lykkes langt på vei når det gjelder nyetableringer. I følge den siste GEM (Global Entrepreneurship Monitor) undersøkelsen hvor 35 land deltar, ligger Norge i 2005 over gjennomsnitt på entreprenørskapsnivået, etter en fallende tendens i årene etter 2000. En av årsakene til den positive trenden det siste året sies å være at det norske skoleverket er blitt mye bedre når det gjelder opplæring i entreprenørskap, i tillegg til andre faktorer som økt tilgang til kapital og forbedret elektronisk infrastruktur. Det er mye oppmerksomhet rettet mot nyetablering og det eksisterer et godt støtteapparat for å hjelpe nyetablererne i den viktige startfasen, spesielt vil vi nevne Innovasjon Norges tilbud til nyetablerere både innenfor finansiering, kompetanse og nettverk. I tillegg er det flere andre aktører som tilbyr etablereropplæring og rådgivning, samt inkubatorer. Det positive er at vi ser konkrete resultater av denne satsingen i form av en økning i antall nyetableringer. Ferske statistikker fra SSB viser at omtrent 6 av 10 nyetablerte foretak i 2001 overlevde i ett år, og 5 av 10 var fortsatt i aktivitet etter to år. Blant de foretakene som overlevde i 2003 har gjennomsnittlig sysselsetting økt fra en sysselsatt i 2001 til tre i 2003.

Oppfølging av anbefalingen

Våre naboland Sverige, Danmark og Finland har fulgt opp anbefalingen og gir stadig mer oppmerksomhet til eierskifter selv om det kanskje fremdeles ikke er helt på samme nivå som nyetableringer. Offentlige organisasjoner i disse landene har likevel et tjenestetilbud som omfatter hele bedriftens livssyklus fra nyetablering, vekst, internasjonalisering til eierskifter. Det er særlig opplæring som er fokusområde både for nyetablering og eierskifter, og hvor disse er blitt mer sidestilt de siste to - tre årene.

Fokusgruppens innspill

Fokusgruppen mener at det er et behov for at tilsvarende virkemidler som til etablereropplæring gjøres tilgjengelig også for eierskifter. Man skal være oppmerksom på at en naturlig fase i bedriftens liv er nedleggelse. Markedssvikt i form av at lønnsomme bedrifter nedlegges på grunn av mangel på kompetanse, kunnskaper og eller andre hjelpemidler på eierskifte må unngås. Norske myndigheter bør inkludere eierskifte som en viktig del av næringspolitikken i årene fremover. Det norske Nærings- og Handelsdepartement bør ta lærdom av det arbeidet som pågår i de andre nordiske landene.

Et viktig argument for å sidestille oppmerksomheten til eierskifter og nyetablering er at forskning viser at man ved vellykkede eierskifter kan ivareta 5 arbeidsplasser mens en nyetablering i gjennomsnitt genererer 2 arbeidsplasser, dette ifølge sluttrapporten til Ekspertgruppen. Forskning utført av Austrian Institute for SME Research konkluderer med at sannsynligheten for å lykkes med et overtatt selskap er høyere enn om du skulle ha etablert et selskap helt på nytt. Dette fordi det eksisterende selskapet allerede har produkter, produksjon, ansatte og kunder. Undersøkelsen viste at 75 % av selskapene som hadde skiftet eier var i live etter 5 år.

4.7 Skatt og Lovgivning

Europakommisjonen anbefalte allerede i 1994 medlemslandene å etablere økonomiske rammebetingelser for små og mellomstore bedrifter som bidrar til vellykkede eierskifter og sikre at bedrifter overlever et eierskifte gjennom hensiktsmessig skattemessig behandling av overtagelse og gaver, gjennom et eller flere av følgende tiltak:

- Redusere arveavgift, gavebeskatning og registrering/dokumentavgift, hvor intensjonen er at bedriften videreføres.
- Utsette betalingen av arveavgift og gavebeskatning, eventuelt periodisering av skatt/avgifter over en lengre periode.
- Avvente den skattemessig vurdering av bedriften til en periode etter eierskifte har funnet sted.

Motivere eieren til å selge eller overføre bedriften til tredjepart (i god tid før en dør), når det ikke er noen arvtaker i familien, ved å:

- Fjerne beskatningen, i det minste på deler av den gevinsten som selgeren sitter igjen med, spesielt hvis selgeren er 55 år eller eldre. Tilby skatteinsentiver for reinvestering av salgsgevinsten i et annet, ikke børsnotert selskap.
- Motivere for overføring av selskapet til de ansatte ved å redusere beskatningen på kapitalgevinster ved overføring av aksjer til ansatte, eller ved å fjerne dokument/registreringsavgifter, skattefordeler ved kreditbevilgning til ansatte som kjøper, samt utsette beskatning til de ansatte selger sine aksjer.

Det anbefales at ingen land bør foreta innstramminger i forbindelse med eierskifter knyttet til næringsvirksomhet. Når medlemslandene foreslår ny skattelovgivning vedrørende arve- og gaveavgifter samt inntektsskatt, skal de sikre at disse tiltak ikke forverrer vilkårene for eierskifter.

Oppfølging av anbefalingen

Norge befinner seg i en fase med store petroleumsinntekter som gir høye overskudd, men landet kan ikke i all fremtid basere seg på at dagens ekstraordinære høye petroleumsinntekter vil fortsette å vokse i samme takt. Vi vil trenge et lønnsomt og konkurransedyktig næringsliv i vekst for å supplere, og på lang sikt erstatte inntektene fra petroleumssektoren. Dette innebærer at det bør legges til rette for internasjonale konkurransedyktige betingelser slik at både norske og utenlandske investorer finner det lønnsomt å drive næringsvirksomhet her. Skatt og lovgivning må derfor utformes slik at det gir incitament til å utvikle kapital- og Eiermiljøer i Norge.

I følge NHOs synspunkter på Skatteutvalgets utredning (NOU 2003:9) bør beskatning av bedrifter og personer være på linje med våre nærmeste konkurrentland for å forhindre kapital-, kompetanse og eierflukt fra Norge. I en internasjonalisert økonomi vil særnorske skatter og avgifter i stigende grad bli oppfattet som hindringer for verdiskaping i Norge.

Vi innførte nye skjerpede regler i 2006 for arv og gave av ikke-børsnoterte aksjer. Tidligere ble inngangsverdien på aksjene fastsatt i det øyeblikket du arvet. Den dagen du solgte aksjene måtte du skatte av en eventuell økning i verdi fra det tidspunktet du arvet til det tidspunktet du solgte. De nye reglene gjør at du overtar arvegiverens (foreldrenes) inngangsverdi. Dermed må du skatte av verdistigningen helt fra dine foreldre skaffet seg aksjene og fram til du selger aksjene.

Fra 1.januar 2006 er det dessuten innført en rett for arving eller gavemottaker til å kreve at beregnet arveavgift på aksjer og andeler skal betales i like store årlige avdrag over inntil syv år, uten at renter belastes. Ordningen gjelder bare arveavgift knyttet til aksjer eller andeler i små foretak etter regnskapsloven § 1-6. Det er et vilkår at overdrageren eller dennes ektefelle eller samboer før overdragelsen må eie direkte eller indirekte minst 25 prosent av selskapet.

Selv om arveavgiftsprovenyet i Norge er lavt i forhold til en del andre land har de fleste andre land ordninger som letter kostnadene ved generasjonsskifter knyttet til overdragelse av næringsvirksomhet. I følge HSH vil økt arveavgift medføre at mange familieeide bedrifter selges eller legges ned ved generasjonsskifte.

I motsetning til de fleste andre europeiske land har vi fått en skjerpet formuesskatt på aksjer fra 2006. I selvangivelsen for 2006 skal både ikke-børsnoterte og børsnoterte aksjer verdsettes til 80 % av verdien (mot tidligere 65 % av verdien). Ikke-børsnoterte selskaper skal dessuten i selvangivelsen for 2006 øke ligningsverdien på selskapets faste eiendommer med 25 %, hvilket gir økt aksjeverdi.

I følge NHO er formuesskatten for næringslivet med på å redusere investorenes vilje til å ta risiko. Det skyldes at formuesskatten er en skatt på selve inntektskilden, og betales uavhengig om bedriften går med overskudd eller underskudd.

Stadig flere norske bedrifter flytter ut av landet og/eller finner alternative eierformer for sine bedrifter. Lavere beskatning av eierskap i utlandet betyr at utenlandske eiere kan betale mer for å kjøpe en norsk bedrift enn norske private investorer.

En avvikling av formuesskatten vil bidra til å stimulere investeringer i prosjekter med høy risiko og høy forventet avkastning. Det vil være positivt både for innovasjon og vekstkraften i norsk økonomi.

Mange land har vært uten formuesskatt i lang tid. *Sverige* har fjernet både formuesskatt på næringsformue og arveavgiften. *Finland* har en ordning hvor skattegrunnet reduseres hvis den overførte bedriften fortsetter driften i flere år.

NHO brosjyren "I et familieselskap er det mange som vil ha en bit av kaka" belyser hvilke problemer dagens skatte- og avgiftsregime medfører for norske familiebedrifter.

Vi har i Norge ingen skattemessige særordninger for ansatte som overtar eller for bedriftseiere som overfører bedriften til sine ansatte.

Anbefalingene fra Europakommisjonen blir altså ikke fulgt her til lands.

Fokusgruppens innspill

Fokusgruppen oppsummerte med at det også i Norge er et behov for å følge Europakommisjonens anbefalinger på dette området. Norske myndigheter bør lempe på hindre for eierskifter i Norge ved å fjerne arveavgift på selskaper helt, samt at formuesskatten bør i det minste fjernes på næringsformue. Dokumentavgiften bør også fjernes.

4.8 Finansiering

Overtagelse av bedrift ved eierskifte krever som regel mer kapital enn en nyetablering, siden eksisterende bedrifter som regel er mye større og kapitalkrevende enn nyetablerte. Europakommisjonen påpekte i 1994 at det bør legges til rette for finansielle miljøer rundt små og mellomstore bedrifter for å sikre tilgang på nye eiere. Tiltak som ble foreslått var for eksempel spesielle lån for disse bedriftene med lavere renter, garantier, og tilgang til ulike former for egenkapital for visse perioder. Disse tiltakene var ment å skulle bryte ned barrierer og gjøre det enklere for en større gruppe av mulige nye eiere å kunne overta bedriften.

Oppfølging av anbefalingen

Omtrent halvparten av EU-landene tilbyr direkte eller indirekte offentlig støttede tiltak ved oppkjøp. Følgende land gir direkte støtte gjennom lån eller garantier: *Belgia* og *Luxembourg* har offentlige låneordninger med reduserte renter for oppkjøpsfinansiering. I *Danmark*, *Frankrike* og *Østerrike* kan kjøper søke om offentlige garantier til ikke kommersielle betingelser som igjen kan benyttes til å finansiere oppkjøpet i bank. I *Sverige* diskuteres det fortiden hvorvidt man skal etablere et eierskiftefond underlagt DEN 6. AP fonden.

I Norge er det ofte enklere å få finansiering til en nyetablering enn for å kjøpe et selskap. Det eksisterer offentlige tilskuddordninger for nyetablering, men ikke for kjøp av selskap. Når bedrifter av en viss størrelse legges ned medfører dette ofte stor oppmerksomhet, og er man heldig kan man få finansiell støtte gjennom ad hoc bevilgninger. Finansiering for kjøp av små selskaper er ikke like attraktivt for bankene. Bankens transaksjonskostnader/bankens timeforbruk på analyse er høye. Videre er risikoen ved oppkjøpslån høyere enn andre bedriftslån. Aksjelovens § 8.10 begrenser også adgangen til å bruke selskapets aktiva som sikkerhet for finansiering:

”Selskapet kan ikke stille midler til rådighet eller yte lån eller stille sikkerhet i forbindelse med erverv av aksjer i selskapet, eller av aksjer eller andeler i et annet selskap i samme konsern. Likestilt med aksjer og andeler er rett til å erverve aksjer eller andeler”

Fokusgruppens innspill

Fokusgruppen har liten tro på offentlige finansieringsordninger. Det ble forelått en oppmykning av aksjelovens § 8.10. Det er lite trolig at denne bestemmelsen ønskes fjernet helt, men en oppmykning i forhold til eierskifter bør vurderes.

Som tidligere nevnt er bedriftsnedleggelse en helt naturlig del av livssyklusen. Offentlige finansieringsordninger kan i enkelte situasjoner virke som kunstig åndedrett og derfor forsinke en naturlig restrukturering. Dette må naturligvis unngås.

5 KONKLUSJONER OG ANBEFALINGER

Vi har kartlagt eksisterende kunnskap og tilgjengelig informasjon om eierskifter i Norge. I tillegg har vi vært i kontakt med de andre nordiske landene og innhentet informasjon om deres arbeid med å oppfylle anbefalingene. For å få et bedre inntrykk av eierskiftesituasjonen og hvilke behov som eksisterer i Norge har vi gjennomført et Fokusgruppemøte med aktører fra både bank, revisjon, regnskapsførere, meglere, NHO og HSH, hvor disse har fått ytret sine meninger både om behov og fått muligheten til å komme med forslag til tiltak. I dette kapitlet diskuteres resultatene av vårt arbeid, avslutningsvis fremmer vi forslag til videre arbeid med eierskifter.

5.1 Behov for oppfølging av anbefalingene

I tabellen nedenfor har vi kort oppsummert Fokusgruppens innspill på behov og forslag til tiltak.

Anbefaling	Behov	Forslag til tiltak
Eierskiftesenter	<ul style="list-style-type: none"> • Ja, men ikke i konkurranse med eksisterende aktører, må være et nøytralt sted. • Behov for et objektivt apparat for verdivurderinger. • Særskilt et distriktspolitisk problem + sysselsetting. • Skape legitimitet for å være eier. • Skape kultur for eierskifter (tidlig). 	<ul style="list-style-type: none"> • Opprettelse av et eierskiftesenter med spesielt fokus på kunnskap, innovasjon, og internasjonalisering. • Et nøytralt sted å henvende seg både som selger, kjøper og et støtteapparat for de eksisterende rådgiverne. • Nettsted for tips/maler/eierskapstest. • Verktøy, for eksempel Kit Brunello. • Tverrfaglig miljø som kan håndtere alle sider av eierskifte.
Markedsplass/ Nettsted	<ul style="list-style-type: none"> • Ja, det er behov for informasjon om eierskifte på nettet. Markedsplass er mest aktuell for de minste selskapene. 	<ul style="list-style-type: none"> • Etablere et særskilt forprosjekt
Seminar/møter/ Fora	<ul style="list-style-type: none"> • Ja, stort behov for å øke oppmerksomhet 	<ul style="list-style-type: none"> • Seminar til høsten i regi av NHO, HSH, med flere.
Skreddersydde opplærings- og ledelsesverktøy	<ul style="list-style-type: none"> • Ja! 	<ul style="list-style-type: none"> • Utarbeide opplæringsplaner spesielt innenfor eierskiftestrategi, og psykologiske/emosjonelle sider ved eierskifte. • Utarbeide opplæringsverktøy for tjenesteaktørene innenfor eierskifte. • Eierskifte inn i utdanningen. • Kvalifisere konsulenter innenfor eierskifte. • Eierstrategi må gjøres på et tidlig tidspunkt (skape bevissthet om mulighetsområder, dvs. praktiske løsninger). • Informasjonsmateriell. • Prosedyrer/maler. • Generasjonsskifte planlegger. • Utsendelse av informasjon til eiere over 50 år.
Offentlige initierte støtteordninger og forskning	<ul style="list-style-type: none"> • Ja et åpenbart område med "markedssvikt" - dvs. det finnes en samfunnsmessig gevinst som ikke tas ut på bedriftsnivå. • Sysselsetting må være en del av fokusområdet - LO/medarbeiderovertakelse 	<ul style="list-style-type: none"> • Det offentlige bør initiere støtte for forskningsprosjekter innenfor generell kunnskapsoppbygning på eierskifter så snart som mulig.
Lik oppmerksomhet til eierskifter og nyetablering	<ul style="list-style-type: none"> • Ja, i situasjoner hvor det er markedssvikt. 	<ul style="list-style-type: none"> • Tilsvarende støtteordninger som ved nyetablering. Men det må være en forutsetning at bedriften er levedyktig.
Skatt og lovgivning	<ul style="list-style-type: none"> • Ja 	<ul style="list-style-type: none"> • Fjerne arveavgift • Fjerne formueskatt på næringsformue • Fjerne dokumentavgiften
Finansiering	<ul style="list-style-type: none"> • Delvis 	<ul style="list-style-type: none"> • Oppmykning av aksjelovens § 8,10

Fokusgruppen var på de fleste områdene enig med ekspertgruppens anbefalinger, og bekreftet at vi har behov for tilsvarende tiltak i Norge.

Vi opplevde at Fokusgruppen på enkelte områder fryktet konkurranse fra en ny aktør, spesielt gjelder det eierskiftesenter, opplæring og markeds plass. Fokusgruppen bestod i hovedsak av tjenesteaktører til SMB. Det er mulig at en Fokusgruppe bestående hovedsaklig av bedriftseiere vil kunne ha et noe annet syn på behov.

5.2 Konklusjoner

Kompetansesenter!

Både selgere, kjøpere og rådgivere har behov for et felles kompetansesenter for å innhente informasjon og kunnskap om eierskifter. Dette kan være første kontaktpunkt for en bedrift som skal gjennomføre et eierskifte. På et senere tidspunkt er det naturlig å velge rådgivere og meglere. Etablering av et kompetansesenter vil kunne fungere som et bindeledd mellom alle aktørene, og kan koordinere nasjonale aktiviteter, noe som vil være positivt for alle parter. Det legges spesielt vekt på nøytralitet, det skal ikke være kommersielt. Vi mener at det offentlige bør kunne tilby informasjon, tjenester og rådgivning innenfor eierskifter på samme nivå som ved nyetableringer.

Nordisk markeds plass?

Bruk av internett som informasjons- og salgskanal er økende, og et godt verktøy for å synliggjøre alle parter som jobber med eierskifter. Det er likevel lite trolig at større bedrifter vil legges ut til salg på internett. En slik markeds plass bør heller ikke være i direkte konkurranse med meglere. De fleste bedrifter er imidlertid små og mellomstore, og det er mange småbedriftseiere som kvier seg for å bruke penger på meglere. Det er enklere å selge bedrifter i store byer hvor man har et større apparat rundt seg enn i små utkantstrøk. Fokusgruppen var delt i synet på behovet for en markeds plass, men mente samtidig at ville være nyttig å publisere oversikter over eierskifteaktørene på en eventuell markeds plass. Vi mener at det bør gjøres en nærmere utredning om behovet og diskutere et eventuelt samarbeid med våre naboland. Det er viktig at også de små bedriftene får muligheten til å søke etter nye eiere. Vi bør unngå situasjoner hvor små bedrifter nedlegges fordi det vil koste for mye å selge disse.

Seminar og opplæring

Det er behov for nasjonale seminarer som setter eierskifte på dagsorden i et nasjonalt perspektiv. Alle norske bedriftseiere over 50 år bør få innbydelse, i tillegg til aktører innenfor eierskifter, myndigheter og andre som ønsker mer kunnskap om eierskifter. Det er planlagt et eierskifteseminar i løpet av høsten 2006.

Opplærings- og ledelsesverktøy bør utvikles og gjøres tilgjengelig for alle. Det er viktig at noen påtar seg ansvaret for å øke oppmerksomhet og kunnskap om eierskifte i Norge. Spesielt viktig er det å motivere til eierskifteplanlegging på et tidlig tidspunkt, og at det planlegges bedre. Bedriftene bør utvide sine strategiplaner til også å omhandle eierskap/eierskifte - strategi. Videre bør eierskifte og eierskap inn som et fagområde i undervisning. Spesielt entreprenørskapsutdanningen bør inkludere eierskifte og eierskap som en del av undervisningen. Brosjyrer og informasjonsmateriell bør utvikles og distribueres til alle bedriftseiere over hele landet.

Mer Kunnskap!

Det er i Norge behov for offentlige initierte støtteordninger og økt forskning. Det er spesielt viktig å undersøke aldersstrukturen på dagens bedriftseiere for å få et riktig bilde av omfanget, samt rette tiltak mot de riktige personer og bedrifter. Vi kan ta lærdom av den forskning som er utført i de andre nordiske landene. Det norske Næringsdepartement bør se nærmere på de aktiviteter som de andre nordiske næringsdepartementene har igangsatt.

Fokus på både nyetablering og eierskifte

Det er positivt at myndighetene har stor fokus rettet mot nyetableringer, men eierskifter må ikke glemmes. Myndighetene bør øke oppmerksomheten også ovenfor eierskifter, spesielt i de tilfeller at lønnsomme bedrifter risikerer nedleggelse. Det bør fokuseres på å få ungdom til å vurdere overtagelse av bedrift som et alternativ til nyetablering.

Videreføre de som vil og kan

Fjerning av arveavgiften og redusering av formueskatten vil ha stor betydning for bedriftens overlevelsessevne. Det vil kunne sikre flere eierskifter, redusere antall nedleggelse og redusere utflytting av bedrifter fra landet.

Vellykkede eierskifter kan bidra både til økonomisk vekst, og opprettholdelse av sysselsetting. For samfunnet er det trolig både enklere og mer lønnsomt å videreføre levedyktige bedrifter enn stadig å etablere nye. Unge mennesker bør derfor også motiveres til å kjøpe eksisterende og levedyktige bedrifter som et alternativ til nyetablering. Små og mellomstore bedrifter i distriktene er særlig utsatt, det kan være vanskelig å finne ny eier i et lite lokalsamfunn, og arbeidsplassene er spesielt viktige for opprettholdelse av lokalsamfunnet. Det bør gjøres tiltak for å sikre at disse små bedriftene får tilstrekkelig hjelp og informasjon i eierskifteprosessen.

Det er usikkert hvilken betydning en økning i antall eierskifter vil ha for vårt land. Det er nærliggende å sammenligne oss med *Sverige*, men vi skal være oppmerksom på at *Norge* har både mindre arbeidsledighet, og i følge GEM rapporten, større tilvekst på nye bedrifter. Sysselsetting er ikke et like stort problem for oss som i våre naboland. *Sverige* er et mer sentralisert land enn *Norge*. *Sverige* har hovedtyngden av sine bedrifter langs kysten i *Sør-Sverige*, mens de norske bedriftene er geografisk spredt langs vårt langstrakte land. Ifølge SSB er det tydelige regionale forskjeller i lokaliseringen av bedriftene. Flest bedrifter finnes i fylkene Oslo og Akershus, Hordaland og Rogaland, mens det er færrest bedrifter i Finnmark og Aust-Agder. Nesten en fjerdedel (24 prosent) av alle bedrifter i *Norge* er lokalisert i Oslo og Akershus. For de største bedriftene (100 eller flere ansatte) dominerer Oslo med nesten 23 prosent av alle bedriftene.

De fylkene som har færrest antall bedrifter vil også være de mest sårbare. Det er ikke bare eieren og de ansatte i den nedlagte bedriften som berøres, men også kunder, leverandører og andre i lokalsamfunnet.

5.3 Anbefalinger og forslag til videre arbeid

Forprosjektet har avdekket at det er et stort behov både for mer informasjon og kunnskap om eierskifte. Vi vil avslutningsvis fremme en liste med noen forslag til

videre arbeid med eierskifter. Våre forslag baserer seg både på innspillene fra Fokusgruppen og prosjekter som pågår i andre land.

Forskning

Undersøkelse og forskning på fremtidige eierskifter i Norge:

- Undersøkelse rettet mot alle små og mellomstore bedrifter for å innhente informasjon om hvorvidt de planlegger for eierskifter i de nærmeste årene, og i så fall hvordan og når tid det vil skje. Det er også interessant å se om det er geografiske forskjeller i forhold til eierskifter.
- Betydning av eierskifter/nedleggelse for lokalsamfunn.
- Hva er hovedårsakene til bedriftsnedleggelse?
- Hva skal til for å lykkes med eierskifter? Hvordan finne riktige kjøpere?
- Er finansiering, skatt og lovgivning et hinder for eierskifter?
- Hvordan finansiere eierskifter i tilfeller der de ansatte ønsker å overta bedriften?

Nasjonalt eierskiftesenter

- Videre utredning av mulighetene for etablering et nasjonalt eierskiftesenter, gjerne i kombinasjon med en portal/markeds plass.
- Sentret bør være nært knyttet opp mot prosjekter som gjennomføres i Europakommisjonens regi.
- Utpeke en norsk representant til å delta i eierskifteprosjektene som pågår i Europakommisjonen.

Markeds plass/nettsted

- Gjøre en undersøkelse blant SMB for å utrede behov og ønsker i forhold til en markeds plass.
- Utrede mulighetene for en markeds plass/nettsted, helst i samarbeid med Danmark og Sverige.

Seminar/møter

- Utforme en grunnleggende informasjonsbrosjyre om eierskifter med gode råd og tips, samt med opplysninger om aktuelle rådgivere og meglere innenfor eierskifter.
- Nasjonalt seminar, høsten 2006, for å sette eierskifte på en nasjonal agenda.
- Arrangere regionale eierskifteseminarer, hvor alle bedriftseiere over 50 år får tilbud om å delta.

Opplærings- og ledelsesverktøy

- Ta utgangspunkt i best praksis innenfor EU og lage en arbeidsbok for eierskifter, tilsvarende den finske "Forandringer i Familjeföretagets ledning och ägande" eller det webbaserte selvanalysekonseptet Kit Brunello.
- Igangsette prosjekt som fokuserer på å få ungdom, kvinner og innvandrere til å bli bedriftseiere, og gi disse den nødvendig opplæring. Når det gjelder kvinnelige bedriftseiere kan vi lære av det svenske prosjektet "Kvinnor och ägarskiften."

Lik oppmerksomhet til eierskifter og nyetablering

- Utvikle planer for å innføre eierskifter som en naturlig del innenfor entreprenørskapsutdanning på høyskoler. Vi kan dra erfaring av den jobben som nå gjøres i *Danmark* med å innføre eierskifte innenfor utdanning.
- Gjennomføre et pilotprosjekt hvor man kombinerer etablereropplæring med eierskifteopplæring. Målsetningen er å utvide perspektivet til de nye entreprenørene slik at det å overta en bedrift i stedet for å gjøre en nyetablering også kan vurderes.

Skatt, lovgivning og finansiering

- Etablere risiko-fond spesielt rettet mot unge som har behov for kapital i forbindelse med overtagelse av bedrift.
- Opprette billigere lån og eller garantiordninger i forbindelse med eierskifter.
- Vurdere formueskattens og arveavgiftens virkning på eierskifter i SMB

Til slutt vil vi anbefale norske myndigheter til å se på suksessfulle eierskifter som et mål og virkemiddel for å oppnå vekst, økt innovasjon og sysselsetting. Behovet for økt om informasjon om eierskifter er antageligvis størst i distriktene. Europakommisjonen argumenter med at eierskifter genererer flere arbeidsplasser og har høyere suksessrate enn nyetableringer. Det er sannsynlig at situasjonen er tilnærmet den samme i *Norge* som i de andre europeiske landene.

LITTERATURLISTE

- Austrian Institute for SME Research (2002): Business transfers and successions in Austria, Austrian Institute for Small Business Research
- Commission of the European Communities (2006): *Implementing the Lisbon Community programme for growth and Jobs, Transfer of Business - Continuity through a new beginning*
- Commission of the European Communities (1994): *Commission recommendation of 7 December 1994 on the transfer of small and medium-sized enterprises*
- Commission of the European Communities (2005): *Implementing the Community Lisbon Programme - Modern SME Policy for Growth and Employment*
- European Commission, Enterprise Directorate-General (2003): *Transfer of business - continuity through a new beginning, final report of the MAP 2002 project*
- European Commission, Enterprise Directorate-General (2002): *Final report of the expert group on the transfer of small and medium-sized enterprises*
- Flash Eurobarometer 107 (2001): *Entrepreneurship*
- Gulbrandsen, T. (2004) *Temaer og problemstillinger for videre forskning om eierskap i Norge*, Oslo: Institutt for samfunnsforskning
- Kolvereid, L., Alsos, G. og Åmo, B. (2005) *Global Entrepreneurship Monitor. Entreprenørskap i Norge 2005*. Bodø: Handelshøgskolen i Bodø
- Nærings- og handelsdepartementet (2003): *Fra idé til verdi. Regjeringens plan for en helhetlig innovasjonspolitik*
- NHO (2001): *I et familieselskap er det mange som vil ha en bit av kaka*
- NHO (2003): *NHOs kommentarer til Skatteutvalgets utredning*

VEDLEGG 1 - Europakommisjonens anbefalinger

Europakommisjonen kom i 1994 med en anbefaling om tiltak for å støtte eierskifter i små og mellomstore bedrifter (SMB). Nedenfor er en kort oppsummering av disse anbefalingene, oversatt til Norsk.

Medlemslandene anbefales å vedta nødvendige lovforslag for å tilrettelegge for eierskifter av små og mellomstore bedrifter, dette for å sikre disse bedriftenes overlevelse og opprettholdelse av arbeidsplasser. Det anbefales en utvidelse av juridiske, skattemessige og administrative systemer for å:

Nr.	Europakommisjonens anbefalinger (1994)
1	<i>Gjøre bedriftseieren oppmerksom på problemer som kan oppstå i forbindelse med eierskifte, og oppfordre til forberedelse av et eierskifte i løpet av livstiden</i>
2	<i>Skape økonomiske forutsetninger som bidrar til suksessfulle eierskifter</i>
3	<i>Hjelpe bedriftseieren i forberedelsene ved å tilby passende prosedyrer</i>
4	<i>Sikre fortsatt kontinuitet i aksjeselskaper og enkeltpersonsforetak hvis en partner eller eier skulle dø</i>
5	<i>Sikre suksessfulle eierskifter innen en familie ved at arve- eller gavebeskatning ikke ødelegger for bedriftens overlevelse</i>
6	<i>Motivere eieren gjennom skattelovgivningen til å selge bedriften eller overføre den til ansatte, spesielt når det ikke er noen arvtaker i familien</i>

I tillegg til Europakommisjonens anbefalinger kom ekspertgruppen opp med seks nye forslag til tiltak for å videre arbeide med eierskifte i 2002:

Nr.	Ekspertgruppens anbefalinger (2002)
1	<i>Et europeisk Eierskiftesenter som skal fungere som en europeisk plattform for å koordinere innsamlingen av informasjon og utveksling av erfaringer og "best-practices" mellom medlemslandene, samt initiere og forenkle samarbeid på tvers av landegrensene. For å oppnå maksimal omfang og utbredelse av sentrets tjenester bør tilsvarende eierskiftesentre også opprettes på nasjonalt nivå. Disse sentrene bør være nært knyttet til arbeid som pågår i europeiske, nasjonale, regionale og lokale styresmakter, selskapsorganisasjoner, handelskamre, og bør operere så mye som mulig innenfor eksisterende støtte nettverk for SMB. Et europeisk senter skal også sørge for en jevnlig oppdatering av ekspertgruppens arbeid.</i>
2	<i>Opprettelse av en europeisk selgers og kjøpers database / markeds plass som er linket eller integrert til det europeiske eierskiftesentre. Den europeiske databasen bør fungere som en allmenn portal som gjør det mulig for eksisterende nasjonale databaser å utveksle informasjon og åpne for eierskifter også over landegrensene. Tilbudet av kjøpere og selgere i et medlemsland kan gjøres tilgjengelig i et annet medlemslands database ved hjelp av et oversettelsesprogram. Opprettelse av denne type databaser som "verter" i andre medlemsland bør fremmes og kan støttes av et europeisk eierskiftesenter. Den samme internett adresse med de ulike domenekodene kan gjøre det enklere å markedsføre databasene på medlemslandsnivå.</i>
3	<i>Organisering av regelmessige europeiske seminarer/møter/fora som tar for seg spesifikke eierskiftes spørsmål, slik som skatt, lovgivning og finansiering i tillegg til de tjenester som eierskiftesentret tilbyr, samt selger/kjøper database. Seminarene bør fokusere på utveksling av "best practice" og ideer som kan være av interesse for andre medlemsland. Resultatene bør brukes som input for seminarer og møter på nasjonalt, regionalt, og lokalt nivå, disse bør også være tilgjengelig på web-siden til eierskiftesentret. Deltakerne vil representere offentlig myndigheter, bedriftsorganisasjoner, eksperter (regnskapsførere, advokater) og andre interesserte. Ved å bringe sammen alle interesserte parter kan det bidra til bedre koordinering.</i>
4	<i>Utvikling av alternative eller flere skreddersydde opplærings- og ledelsesverktøy, både for eksisterende og fremtidige eierledede og små familie-eide bedrifter. Det bør gjøres bruk av de erfaringer som allerede er innsamlet av SMB nettverket, og i medlemslandenes eierskiftesentre.</i>
5	<i>Økt satsing på offentlig initierte støtteordninger og forskning for eierskifte, innsamling og oppdatering av statistiske data, forståelsesbygging, motivasjon, opplæring og utdanning. Dette bør gjøres i samarbeid med org., rådgivere og andre institusjoner som er involvert i eierskifter.</i>
6	<i>Det bør gis lik oppmerksomhet til nyetablering og eierskifte, og på en mye mer koordinert måte. Forskning, støtteordninger og rammeverk for eierskifter bør øke. Ved siden av en sterk orientering rundt nyetablering fortjener eierskiftesfasen mer oppmerksomhet og koordinerte handlinger.</i>

VEDLEGG 2 - Best practice

Dette vedlegget viser noen eksempler på "Best practice" innenfor eierskifter i Europa. Listen baserer seg på Europakommisjonens lister, i tillegg har vi lagt til et par eksempler fra *Danmark* og *Sverige* som vi mener er aktuelle for oss i *Norge*.

Oversikt "Best Practice" - Opplæring

Spania: **The Industrial Organisation School**
Undervisning av selger og kjøper, 11 ukers program med to moduler: "Managing succession" og "strategic planning."

Italia: **Kit.brunello**
Et selvanalyse program for SMB som er fokusert på eierskifter i familiebedrifter. Det inneholder 100 spørsmål som skal hjelpe eiere, ledere, konsulenter og regnskapsførere å forstå sterke og svake punkter ved eierskifte.

Laboratorium - analyse av eiersituasjonen for selskaper og regioner
En strukturert prosedyre, hvor formålet er å analysere eierskiftesituasjonen for individuelle selskaper men også i spesifikke regioner. Analysen består av en undersøkelse av mulige lokale eierskifter, resultatene fra undersøkelsen sendes ut til aktuelle aktører i regionen (til lokale institusjoner, ledere, senior/junior entreprenører, mulige etterfølgere, venture kapitalister, banker, rådgivere, konsulenter, presse og media). Det arrangeres informasjonsmøter for de aktuelle bedriftene. Deretter gis det ytterligere konsulenthjelp til de utvalgte bedriftene både i grupper og individuelt. Publisering på ren regional web side om eierskiftene, sluttrapport presenteres i et seminar.

Finland: **"Passing the Baton" - opplæring i eierskifter**
I *Finland* er det 15 TE-Centre (Employment and Economic Development Centre) som er ansvarlig for at det gjennomføres eierskifteopplæring over hele landet. Tjenesten fokuserer på at alle eierskifter må planlegges i god tid på forhånd før eierskiftet finner sted. "Passing the baton" er en analyse som ser på perspektivene: Finans, beskatning, person, personal, ulike typer eierskifter og forretningsutvikling. Fortsatt kontinuitet og vekst er best sikret ved å overføre og vedlikeholde den ekspertise og kunnskap som befinner seg i selskapet. Bedriftene tilbys et verktøy for planlegging og analyse av alternativene ved eierskiftet. Opplæringen/analysen går over tre dager og utføres av eksperter på området, og er konfidensielt. Ekspertene må ha bestått en test på "Passing the Baton" for å få utføre jobben.

Small Business Institute (SBI) - Turku School of Economics and Business Administration

Eierskifte og utviklingsprogram for små og mellomstore bedrifter, som pågår i 9 - 12 måneder. Programmet består av en undervisningsdel,

arbeidsgruppemøter, og konsulentoppfølging. Formålet er opplæring/veiledning av både den nåværende eieren og etterfølgeren, også for å sikre at etterfølgeren sitter på nok kunnskap når han overtar. Juridiske og skattemessige sider er viktige, men det legges også vekt på de emosjonelle sidene ved eierskifter. Opplæringen avsluttes med at deltakerne har laget en plan for eierskiftet samt en oppdatert forretningsplan. Opplæringen skreddersys i forhold til regioner og typer selskaper.

Eierskiftearbeidsbok

http://www2.te-keskus.fi/new/hyva-yritys/tyokirja_ruotsi.pdf

TE-Centrene tilbyr en arbeidsbok for eierskifter som tar for seg alle delene av et eierskifte, denne er også tilgjengelig i en svensk utgave.

Sverige:

Nasjonalt prosjekt om eierskifter i svenske små bedrifter

www.nutek.se/sb/d/162/a/925

Prosjektet omhandler:

- Forskning
- Grunnleggende informasjon /seminarer
- Fordypende seminarer
- Utdanning av kjøpere og selgere
- Metodeutvikling/pilotprosjekter
- Markeds plass

Danmark

Goodwill

<http://www.reu.dk/aviva/media/pdf/Generationsskifte.pdf>

Prosjektet goodwill omhandler generasjonsskifter, hvor det overordnede målet var å holde på og øke antall arbeidsplasser i de små og mellomstore bedriftene i Kronjylland - Randers og i de nærliggende kommunene. I dette området er mange bedrifter innenfor jernindustri som også er underleverandører til større selskaper. Flere av disse bedriftene befinner seg i en risikogruppe med eiere som nærmer seg pensjonsalder. Aktiviteter i prosjekter var å finne fram til de aktuelle selskapene, deretter gi dem rådgivning, mentor, utforming av strategiplan for videre utvikling av selskapet. Et annet tilbud var å få en junior overtaker inn i bedriften som fikk opplæring over to år for å kunne overta bedriften.

Firmaovertagelse

www.firmaovertagelse.socialfonden.net/default.asp?ID=4&show=nyhed&nyhedID=16&redirect=2

I prosjektet firmaovertagelse, har danskene kombinert eierskifteopplæring med etablereropplæring. Formålet har vært å motivere nye entreprenører til å overta en bedrift i stedet for å starte på nytt.

Oversikt "Best Practice" - Markeds plasser

Danmark: www.match-online.dk
Internettbasert markedsplass for kjøp og salg av små og mellomstore bedrifter, som også kan søke etter nye kapital via denne siden. Markeds plassen er et initiativ mellom ulike parter som jobber med eierskifter i *Danmark*, disse representerer de fleste bankene, regnskapsførere, advokater, konsulenter, organisasjoner og lignende. Markeds plassen er åpen for alle som har tilgang til internett.

Linker til andre europeiske markedsplasser:

Frankrike: www.bnoa.net

Italia: www.generazionimpresa.com

Luxembourg: www.chambre-des-metiers.lu

www.cc.lu

Østerrike: www.navhfolgeboerse.at

Finland: www.yrittajat.fi

Oversikt "Best Practice" - Informasjon

- Tyskland: **One-stop-shop**
Informasjon og rådgivning fra det tyske Industri og Handelskammer
Interesserte kjøpere og selgere kan her møte advokater, skatterådgivere, og representanter fra utviklingsbanker og myndigheter, alt samlet på et felles kontor.
- Nexxt Informasjonsportal www.nexxt.org**
Et samarbeid mellom Federal Ministry of Economics and Technology og mange organisasjoner, samt banker. Formålet er å stimulere til eierskifter i Tyskland. Alle typer informasjon relatert til eierskifte er gjort tilgjengelig på portalen.
- Italia: **Systematic Information www.formaper.it**
Opplæringsorganisasjon i det italienske Handelskammer informerer på en systematisk måte nye entreprenører om mulighetene for å overta en bedrift for at disse skal kunne se det som et alternativ i forhold til å gjøre en nyetablering.
- On-line eierskifte nyhetsbrev www.cpv.org**
On-line nyhetsbrev som sendes ut annenhver måned til bedrifter, ledere, konsulenter, rådgivere og entreprenører om eierskifteaktiviteter som pågår i Europa. Det publiserer informasjon om Business centres, eksperter, bedrifter, undersøkelser, forskning, og lovgivnings initiativer rundt eierskifter. Det sendes ut fra Centro Produttività Veneto og Vicenza Chamber of Commerce i samarbeid med med Venitian Atelier StudioCentroVeneto.
- Nederland: **Co-ordinated support**
Styret for Entreprenørskap (Council for Entrepreneurship) utviklet i samarbeid med en bank og et bokføringsfirma en supportstruktur for eierskifter. Prosjektet innebar aktiviteter for å øke oppmerksomhet, gruppemøter og individuell rådgivning. Prosjektet er overført til det nederlandske handelskammer og bransjeorganisasjoner slik at disse har bakgrunnsinformasjon for å arrangere tilsvarende møter.

Oversikt "Best Practice" - Arveavgift og gavebeskatning

Hellas:	Skattefritak ved eierskifte til ektefelle eller barn.
Spania:	Redusert arveavgift og gave beskatning ved eierskifte, opp til 95 % reduksjon av skattegrunnlaget, forutsatt at verdien opprettholdes i 10 år, og at skiftet skjer til ektefelle eller barn.
Italia:	Arveavgift og gavebeskatning er fjernet
Belgia:	Redusert arveavgift og gavebeskatning
Sverige:	Fjernet arveavgiften og formueskatten
Irland:	Redusert arveavgift når selskapet fortsetter driften i et definert antall år.
Finland:	Redusert arveavgift når selskapet fortsetter driften i et definert antall år.

Andre land som har fjernet arveavgiften er Estland, Kypros og Slovakia.

Av de totalt 25 europeiske landene som jobber for å oppfylle Europakommisjonens anbefalinger har 21 av landene fjernet eller redusert arveavgiften.

Oversikt "Best Practice" - Finansiering

Belgia:	Spesielle lån med lavere rente i forbindelse med eierskifter fra "Fond de Participation" en offentlig stiftelse. www.fonds.org
Danmark:	Lånegaranti fra VækstKaution www.vaekstfonden.dk
Frankrike:	EDEM programmet, som er et initiativ fra franske myndigheter hvor det gis finansielle stønader både nyetableringer og eierskifter til ansatte.
Luxembourg:	Garantifritt lån over 10 år med lav rente til nyetableringer og eierskifter, spesielt rettet mot unge entreprenører som ikke har tilstrekkelig kapital.
Finland:	Entreprenørlån, som gis som et personlig lån til kjøper.

